

**XORAZMSHOHLAR DAVLATINING MO’G’ULLAR ISTILOSIDAN
MAG’LUBIYATGA UCHRASHIGA SABAB BO’LGAN HARBIY-SIYOSIY OMILLAR.**

Ibrohimova Salimaxon Shuhrat qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar fakulteti tarix yo‘nalishi TRX-AU-25-guruh talabasi

E-mail: ibrohimova1501@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431699>

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Chingizxon istilosi davrida Xorazmshohlar davlati harbiy-siyosiy ahvoli, qo‘shin holati, mo‘g‘ullar imperiyasi qo‘shin holati, mo‘g‘ullar istilosi muvaffaqiyatlarini ta‘minlagan hamda Xorazmshohlar mag‘lubiyatiga sabab bo‘lgan omillar yoritilgan. Tadqiqot natijalari bir qancha manba va adabiyotlar tahlili o‘laroq shuni ko‘rsatdiki, tanlangan mavzu dolzarb va ahamiyatli, shu bilan birga ancha bahsli bo‘lib, Xorazmshohlar davlatining Chingizxon yurishlaridan mag‘lubiyatga uchrashiga sabab bo‘lgan bir qancha muhim va murakkab omillar mavjud. Ushbu maqolada shu sabablarga batafsil to‘xtalib o‘tishga harakat qilindi.*

***Kalit so‘zlar:** Muhammad Xorazmshoh, mo‘g‘ullar, Chingizxon, Qoraxitoylar, Turkon Xotun, Jo‘chi, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Jebe.*

***Abstract:** This article describes the military-political situation of the Khorezmshahs during the conquest of Genghis Khan, the state of the army, the state of the army of the Mongol Empire, the factors that contributed to the success of the Mongol conquest and the defeat of the Khorezmshahs. The results of the study through the analysis of several sources and literature showed that the chosen topic is relevant and significant, and at the same time it is quite controversial, there are several important and complex factors that contributed to the defeat of the state of Khorezmshahs from the campaigns of Genghis Khan. This article has been tried to elaborate on the reasons for this.*

***Keywords:** Muhammad Khorezmshah, Mongols, Genghis Khan, Karachines, Turkon Khotun, Jochi, Jalal ad-Din Manguberdi, Temur Malik, Jebe.*

***Аннотация:** В этой статье описывается военно-политическая ситуация хорезмшахов во время завоевания Чингисхана, состояние армии, состав армии Монгольской империи, факторы, способствовавшие успеху монгольского завоевания и поражению хорезмшахов. Результаты исследования на основе анализа различных источников и литературы показали, что выбранная тема актуальна и значима, и в то же*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

время она довольно спорна; существует несколько важных и сложных факторов, способствовавших поражению государства Хорезмшахов в ходе походов Чингисхана. В этой статье пытались подробнее объяснить причины этого.

Ключевые слова: *Мухаммад Хорезмшах, монголы, Чингисхан, карачинцы, Туркон Хотун, Джучи, Джалал ад-Дин Мангуберди, Темур Малик, Джебе.*

Xorazmshoh Alouddin Muhammad davri Xorazmshohlar davlatining gullab-yashnagan, shu bilan birga inqirozga yuz tutgan davriga to‘g‘ri keladi. O‘z davrida “Iskandari Soniy” unvoni bilan mashhur bo‘lgan Xorazmshoh Muhammad o‘z faoliyati davomida juda ko‘plab janglar va harbiy yurishlar olib boradi. Dastlabki paytlarda Islom olamining himoyachisi sifatida katta shuhrat va ehtiromga sazovor bo‘ladi.

Davlatga katta xavf solayotgan Qoraxitoylarni uzil-kesil mag‘lub etib, ularni mamlakatdan 1210-yilda batamom quvib chiqaradi.

Uning xalq orasida ham, qo‘shin orasida ham obro‘si nihoyatda ortadi.

Uning davrida qo‘shimlar soni juda kengayadi. Manbalardagi ma’lumotlarga qaraganda, Xorazmshoh Muhammad o‘z hukmronligining dastlabki yillarida 70 mingga yaqin otliq askarlarni namoyish qilishi mumkin edi.¹¹

1218-yilda Muhammad Xorazmshoh yalpi qo‘shinlar ko‘rigini o‘tkazadi. Unda 150 ming otliq, 100 ming piyoda askar qatnashadi.

Irbil hokimining elchisi Muzaffariddin Ko‘k Bo‘ri Xorazmdan qaytib kelgach, o‘z hukmdoriga Muhammad Xorazmshoh qaramog‘ida bevosita 350 ming askar borligi to‘g‘risida ma’lumot bergan.

1212-yil Qoraxitoylar bilan bo‘lgan janglarda Muhammad Xorazmshoh faqat otliq qo‘shinlarining o‘zidan 400 minggini ishlatgan.

Bundan tashqari Xorazmshoh Bag‘dodga yurishi chog‘ida ham 400 ming otliq va tuyali suvoriylardan iborat lashkarni safarbar etgan edi.

O‘rta Osiyoga mo‘g‘ullar bostirib kirishi arafasida Xorazmshohlar qo‘shini soni taqriban, Turkiston va Movarounnahrda 400 ming otliq, O‘trorda 20 ming, Binokentda 10 ming, Samarqandda 110 ming qo‘shin mavjud edi. Undan tashqari qo‘shinlarning anchagina qismi Sijiston, Balx, Jand, Xuttalon, Qunduz va Yorkentda joylashgan edi.

Hatto davlat inqirozga yuz tutgan davr Jaloliddin Manguberdi zamonida ham Hindistonda 90 ming suvoriy, Kavkaz yerlariga hujum qilgan paytlarida 200 ming suvoriy, Isfahon atrofida

¹¹ Буниятов З.М. Государство Хорезмшахов-Ануштегинидов... — С. 119.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

mo’g’ullar bilan olib borilgan janglarda esa 100 ming askar bo’lgan. Xorazm, ayniqsa, Takash va Aloviddin Muhammad davrida yuksak choqqilarga kotarildi. Bunday katta saltanat juda ko’p sonli va qudratli qo’shin kuchi bilan yaratildi. Xorazmshoh qoshini umumiy soni to’g’risida turlicha ma’lumotlar bor. Jumladan, Sibt ibn Al-Javziy 1217-yilda xorazmshoh 400 va hatto 600 ming qo’shinga ega bo’lgan, deb yozsa, An-Nasaviy faqat sarbozlarning o’zi 400 ming kishidan iborat edi, shu jumladan, uning safida 70 ming qoraxitoylar ham bor bo’lgan, deydi. Ba’zi mualliflar esa Xorazmshoh Muhammad lashkarlari sonini 300 ming atrofida deb hisoblashadi. Ammo Irbil hokimligining elchisi bo’lgan Muzaffariddin Gekbo’ring (1190—1233) bergan ma’lumotiga qaraganda Aloviddin Muhammad 1211-yilda qoraxitoylarga qarshi urushganda faqat otliq askarlardan 400 ming kishini jangga tashlagan. Mo’g’ullar hujumi arafasida Xorazmshoh ixtiyorida 400 ming otliq qo’shin bo’lgan, O’torda 20 ming, Benaket viloyatida 10 ming, Samarqandda 110 ming askar bor edi. Bundan tashqari Sejiston, Balx, Jand, Xuttalon, Qunduz va Yorkentda ham kattagina miqdorda lashkar saqlanar edi.

Xorazmshohlar davlatining mo’g’ullar istilosidan mag’lubiyatga uchrashi masalasida bugun tarixchi olimlar o’rtasida bir qancha tortishuvlar, bahsli holatlar mavjud. Sababi, mo’g’ullar istilosi arafasida Xorazmshohlar qo’shini haddan tashqari ko’p, manbalarda 400 ming, 500 ming, hattoki 600 ming qo’shinga ega bo’lgan degan ma’lumotlar ham uchraydi. Chingizxon qo’shinlari esa bu davrda 200 ming, yurish boshlash arafasida yordamga kelib qo’shilgan ittifoqchilar qo’shinini qo’shib hisoblaganda 215 ming qo’shini bo’lgan. Lekin shunday oz sonli qo’shin bilan qanday qilib bu ulkan imperiyani mag’lub etganligi bugungacha tadqiqotlarning asosiy qiziqarli mavzularidan biri bo’lib qolmoqda.

Bunga bir qancha murakkab siyosiy-harbiy sabablar va omillar ta’sir ko’rsatganki, ushbu omillarni yanada to’laroq tushunish va tahlil qilish uchun Xorazmshohlar bilan Chingizxon qo’shinidagi harbiy tuzum, harbiy holat, ularning o’xshash va farqli jihatlarni o’zaro solishtirish va taqqoslash zarur bo’ladi. Shu bilan birga o’sha davrdagi Xorazmshohlar davlati ichki siyosiy ahvol, Chingizxonning ayyorona siyosati, ayniqsa, Xorazmshohlar davlatidagi qo’shhokimiyatchilik, boshboshdoqliklardan, hamda davlat ichidagi xoin va sotqinlardan ustalik bilan foydalanganligini tahlil qilish zarur bo’ladi. Ana shunda bizda o’sha davr Xorazmshohlar davlatidagi harbiy holat haqida to’laroq tasavvur paydo bo’ladiki, bu ulkan qo’shin va iqtisodiy salohiyatga ega imperiya nima sababdan ko’chmanchi mo’g’ullar istilosiga bunday qisqa fursatda mag’lub bo’lganligi yaxshiroq va kengroq tushunish imkoniyatiga ega bo’lamiz. Quyida ishonchli manbalardan ma’lumotlar keltirgan holda shu sabablardan ayrimlariga to’xtalib o’tmoqchimiz.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Avvalo, Xorazmshoh Alouddin Muhammad davrida qo’shin soni haddan ziyod ortib ketadi. Bunday katta qo’shinni qurol-yarog’, oziq-ovqat, kiyim-kechak bilan ta’minlash katta sarf-xarajatni talab qila boshlaydi. Bu xarajatlar esa tabiiyki xalq zimmasiga soliqlar sifatida tushardi. Natijada, aholidan 2-3 yillik soliqlarni oldindan yig’ib olish holatlari kuzatiladi. Buning oqibatida hukmdorning soliq siyosatiga qarshi bir necha marta qo’zg’olonlar bo’lib o’tadi.

Qo’shin sonining ko’pligi uning qurollanish darajasi va sifatini pasayishi olib keladi. Shuningdek, mamlakatdagi qo’shhokimiyatchilik davlatning ijtimoiy-siyosiy holatiga salbiy ta’sir o’tkazadi.

Shu bilan birga Muhammad Xorazmshohning agressiv tashqi siyosati bora-bora aholining undan ko’ngli sovushiga sabab bo’ladi. Chunki dastlabki paytlarda Muhammad Xorazmshoh aholini va uyg’urlarni musulmon bo’lmagan ko’chmanchi xalqlardan, qoraxitoylardan himoya qilganligi uchun u musulmon olamining himoyachisi sifatida xalqning muhabbatiga sazovor bo’lgan edi. Hukmronligining so’nggi davrlarida esa Xorazmshoh xalifa an-Nosirning hokimiyatini tortib olishga intilishi, xutba namozlarida uning nomini chiqarib yuborishi, o’sha davrda musulmon olamida yaxshigina obro’ va ma’naviy ta’sirga ega bo’lgan Abbosiy xalifalarga qarshi xatti-harakatlari aholining noroziligiga sabab bo’ladi. Buning ustiga Xorazmshohning Bag’dodga 400 ming kishilik qo’shin bilan qilgan yurishi muvaffaqiyatsizlikka uchrab, askarlarining ko’pchiligi tabiiy ofatlar va qaroqchi kurdlar hujumidan qirilib ketishi aholi orasida Xorazmshohning Xalifalikka qilgan yurishi Allohga ham xush kelmadi degan taassurot uyg’otishiga sabab bo’ladi. Natijada aholi o’rtasida Muhammad Xorazmshohga nisbatan ishonchsizlik paydo bo’ladi va bu yaqinlashib kelayotgan mo’g’ullar istilosi davrida katta muammolar kelib chiqishiga sabab bo’ladi.

Muhammad Xorazmshoh qo’shining ko’plab qabila va urug’lardan tashkil topganligi shundoq ham qo’shhokimiyatchilik avj olgan davrda harbiy qo’shin sarkardalari orasida guruhbozlikning avj olishiga sabab bo’ladi va ular orasida yagona yakdillikning yo’qolishiga olib keladi¹². Bu holat qo’shindagi harbiy intizom, tartibning buzilishiga, askarlarning o’z harbiy boshliqlariga ishonchining yo’qolishiga sabab bo’ladi.

Mo’g’ullar qo’shinida Chingizxon nihoyatda kuchli tartib-intizom o’rnatgan edi. Mo’g’ullar har qanday vaziyatda jangdan chekinish haqida hech qachon o’ylashmagan. Sababi, Chingizxon jangda chekingan mo’g’ul askarini hech qachon kechirmagan, jangdan chekinganlar qattiq jazolangan. Shu bilan birga jangdan qochgan mo’g’ulning o’zi ham, oila a’zolari ham endi

¹² Михаил Иванин. “Икки буюк саркарда”. — Тошкент, 2017. — Б. 70.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

mo’g’ul hisoblanmagan, ya’ni endi ularni qul qilish, tahqirlash, asoratga solish, o’ldirish mumkin bo’lgan. Chingizxon qonunlari oddiy mo’g’ulga ham, martabali amaldorga ham birday qat’iy amalda bo’lgan. Buni har bitta mo’g’ul yaxshi anglaganligi uchun jangda hech qachon chekinmaslikka harakat qilgan. Qolaversa, Chingizxon o’z qonunlarida mo’g’ullarning haq-huquqlarini nihoyatda yuqoriga ko’targan. Hech bir mo’g’ulning qoni to’kilmaligi, mo’g’ulni qul qilinmasligi, huquqlariga ziyon yetkazmasliklari qat’iy ta’minlangan. Qonunga bo’ysunmagan har qanday odam shafqatsiz jazolangan. Bu esa mo’g’ullarda hukmdorga va o’z davlatiga bo’gan muhabbatni oshirgan. Mo’g’ullarda yagona millat, yagona Vatan degan tushuncha bo’lgan. Ular nima uchun jang qilayotganini yaxshi anglaganlar. Shu bilan birga mo’g’ul askarlari boy davlatlarga hujum qilib, g’alabadan so’ng ko’p o’ljalar bilan rag’batlantirilar edi.

Xorazmshohlar qo’shinida esa bunday holat mavjud bo’lmagan. Mixail Ivanin bu haqida ajoyib ma’lumotlar keltirib o’tadi.

Uning yozishicha, Muhammad Xorazmshoh jangchilarida mo’g’ullardagi kabi jangga undaydigan sabab yo’q edi. Mamlakat ulkanligi va undagi jangchilar turli millatlarga mansubligi bois jangchilar o’zlariga kelib chiqishlari va tillari jihatidan yot bo’lgan xalqlarni himoya qilishar, g’alabaga erishgan taqdirda ham katta foyda, ya’ni o’lja ololmas edilar¹³. Bunday holat shubhasiz qo’shinning jangovarlik ruhiga salbiy ta’sir o’tkazardi.

Jang boshlanish rafasida bo’lib o’tgan kengashda bunday salbiy oqibatlarni bilgan Muhammad Xorazmshoh garchi Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik kabi tajribali sarkardalar qo’shinni bir joyga to’plab, yagona birlik bilan ochiq maydonda Chingizxon qo’shinini kutib olish taklifini bergan bo’lsalar-da, ko’plab tarixchi olimlar keltirib o’tganlaridek, qo’shindagi guruhbozlikdan qo’rqib, harbiy sarkardalarning isyon qilishidan xavfsirab, jangda qo’shinni qal’alarga bo’lib tashlash va bugungi kunda “holdan toydirish taktikasi” deb nomlangan taktikani tanlaydi. Bu esa noto’g’ri tanlangan taktika edi, deya mualliflar o’z asarlarida keltirib o’tadilar.

To’g’ri, ushbu taktika xato ekanligini mo’g’ullar o’zlarining shiddatli g’alabalari bilan isbotlashgan. Biroq, o’z davrida 400 minglik qo’shinga boshchilik qilgan, ulkan imperiyani 20 yildan ortiq vaqt davomida boshqargan, ko’plab muvaffaqiyatli va zafarli janglar o’tkazgan, o’z zamonida “Iskandari Soniy” nomi bilan musulmonlar homiysi va himoyachisi sifatida shuhrat qozongan, o’z davrida yaxshigina ta’sirga ega bo’lgan Bag’dod xalifalariga ham yurish qilgan Muhammad Xorazmshohning Chingizxondan xavfsirashi, qo’rqoqlik qilgan deyilishi, qolaversa kalta o’ylab noto’g’ri taktika tanlashi biroz mubolag’ali, chunki bu hukmdor ko’plab janglar olib

¹³ Михаил Иванович. “Икки буюк саркарда”. — Тошкент, 2017. — В. 70.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

borib, yaxshigina tajriba orttirgan, qolaversa, Muhammad Xorazmshoh o’z davrida hatto Xitoyni bosib olish ishtiyoqida ham yongan. Buni Mixail Ivanin, An-Nasaviy kabi ko’plab mualliflar o’z asarlarida keltirib o’tishadi. Bunday agressiv siyosat yuritgan hukmdorning Chingizxon yurishidan qo’rqishi mubolag’ali holat, aslida.

Muhammad Xorazmshohning bunday taktika tanlashiga yetarli asoslari mavjud edi. Bularni yaxshiroq anglash uchun mo’g’ullar va Xorazmshohlar qo’shini o’rtasidagi 1218-yilda bo’lib o’tgan birinchi to’qnashuvni keltirish va tahlil qilish lozim bo’ladi.

1218-yilgi Jo’chi va Xorazmshohlar o’rtasidagi jang. 1218-yilda Chingizxon lashkarboshisi Jebe Qora Xitoyga Sharq tarafdin bostirib kirib, Qashqarga yaqinlashadi va Qushluqni Badaxshon tog’larida qo’lga olib o’zini o’ldiradi va qo’shinini qirib tashlaydi.

Bundan xabar topgan Muhammad Xorazmshoh merkitlarni quvib kelayotgan mo’g’ul qo’shinini topish uchun Samarqanddan shimol tomonga yo’l oladi. Ularga yetib olib jang qilishga shaylanadi.

Ma’lumotlarga ko’ra, Xorazmshoh lashkari mo’g’ullar lashkaridan ancha ko’p bo’lgan Abulg’oziy yozishiga ko’ra bu qo’shinga Jo’chi boshchilik qilgan.

Lashkarining ko’pligiga ishonib Muhammad Xorazmshoh mo’g’ullar bilan jang qilishga qaror qiladi. Jo’chi Muhammad qo’shinlariga do’stona munosabatda bo’lish topshirig’ini Chingizxondan olganini, va jang qilmasligi aytganda Muhammad Xorazmshoh mo’g’ullar yo’lboshchisiga shunday javob beradi: “Agar Chingizxon senga men bilan jang qilmaslikni buyurgan bo’lsa, Xudo menga sen bilan jang qilishni buyuryapti va men butparastlarni qirib tashlab, uning mehrini qozonmoqchiman”¹⁴. Shundan so’ng ikki o’rtada shiddatli jang boshlanadi.

Jang kechgacha davom etadi. Abulg’oziy va Mixail Ivaninning ma’lumotlariga ko’ra, jang qilishga majbur qilingan mo’g’ullar qattiq kurashib, oz sonli qo’shin bilan Muhammad Xorazmshoh qo’shinlarini mag’lubiyatga uchratishlariga oz qoladi. Ular Xorazmshohlarning chap qanotiga qaqshatqich zarba berib, markazga tashlanadilar. Abulg’oziy Bahodirxon ushbu jang tafsilotlarini yoritib shunday yozadi, Jo’chi markazga, bayroq ushlagan qismlarga yetib olib, hatto markazda bo’lgan Muhammad Xorazmshoh qalqoniga ikki-uch marta qilich soladi. Xorazmshoh qo’shini mag’lubiyat arafasida turardi. Faqat o’ng qanotdagi Jaloliddin Manguberding shaxsiy jasorati, mo’g’ullar qo’shinining chap qanotini yer tishlatib, markazga o’z vaqtida yordamga kelishigina Muhammad Xorazmshohni muqarrar halokatdan saqlab qoladi¹⁵.

Kechasi mo’g’ullar mash’alalar yoqib, yashin tezligida chikinadilar.

¹⁴ Михаил Иванин. “Икки буюк саркарда. — Тошкент, — 2017. — Б. 69.

¹⁵ Абдулғози Баҳодир. “Шажараи Турк”. — “Тошкент”: “Ўлпон”, 1992. — Б. 63.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Bu holatni ko’rgach, Muhammad Xorazmshoh mo’g’ullar bilan ochiq maydonda jang qilish xato ekanligini tushunadi.

Ushbu jangni tahlil qilib quyidagicha xulosa chiqarish mumkin bo’ladi;

Avvalo mo’g’ullarda birortayam piyoda jangchi bo’lmagan, ular mohir chavandoz, mohir mergan hisoblanganlar. Ko’chmanchi bo’lganliklari, kuchli tartib-intizom ularni ochiq maydonda zo’r jang qilishlariga imkon bergan.

Qolaversa, mo’g’ullar qal’alarni qamal qilishni yoqtirmaganlar.

Ular buni mo’g’ullar uchun past ish deb hisoblaganlar va o’zlarining kuchlarini ketkazadi deb o’ylaganlar.

Bunday holatlardan xabardor bo’lgani uchun Muhammad Xorazmshoh mo’g’ullarga qarshi jangda mudofaa, ya’ni qo’shinlarni qal’alarga bo’lib tashlab, holdan toydirish taktikasini tanlaydi. Sababi, bu davrda Xorazmshohlar davlatida 450 dan ortiq mustahkam shahar-qal’alar mavjud bo’lib, ularni qo’shin, oziq-ovqat, qurol-yarog’ bilan ta’minlash oson edi. Aynan shuning uchun ham Muhammad Xorazmshoh jangda ushbu taktikadan foydalanishga qaror qiladi.

Agar bu usul to’g’ri qo’llansa, ko’chmanchi qabilalarni holdan toydiradi, qamalning uzoq davom etishi dushman qo’shinlarining harbiy holatiga, ta’minotiga, jangovarlik ruhiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Shuningdek, dushman qo’shinini turli qal’alarni qamal qilish uchun bo’linib ketishiga olib keladi va amalda qo’shinni muvofiqlashtirish imkonini bermaydi. Buni Chingizxon O’rta Osiyoga yurishi davrida 200 minglik qo’shinini to’rt qismga bo’lganidan ko’rish mumkin. Bundan tashqari, qamaldagi mudofaachilarning kutilmaganda hujumga o’tib, dushmani sillasini qurutishga bo’lgan harakatlari lashkar orasida parokandalik, tartibsizlikni keltirib chiqaradi, shu bilan birga masofaning olisligi, qo’shinlarning turli hududlarga bo’linib ketishi zarur vaqtda yordamni kechiktirilishiga olib keladi.

Ushbu holatlarni inobatga olgan Muhammad Xorazmshoh jangda mudofaa taktikasini qo’llaydi. Hatto Jaloliddin Manguberdi ham mo’g’ullarga qarshi ko’plab janglarda ushbu taktikadan foydalanib, g’alabalarga erishgan. Biroq ko’plab sabablarga ko’ra uning bu rejasi amalda ish bermaydi.(Bu haqida batafsil yuqoridagi rejalarimizda keltirib o’tdik)

Xorazmshohlar davlatidagi qo’shinning mag’lubiyatiga sabab bo’lgan eng muhim omillardan biri sifatida harbiy sarkardalarning xiyonatlarini keltirish mumkin. Eng og’ir davrlarda bu sarkardalarning xiyonat yo’lini tutishlari jangdagi mag’lubiyatlarning asosiy omillaridan biri bo’ladi va Buning oqibati Xorazmshohlar uchun ayanchli bo’ldi.

Xulosa o’rnida aytilish lozimki, Mo’g’ullar bosqinidan Xorazmshohlar davlatining mag’lubiyatga uchrashida faqatgina Muhammad Xorazmshohning noto’g’ri taktika tanlagani,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

qo‘shinni bir joyga to‘plagan sabab sifatida yetarli bo‘lmaydi. Chunki, o‘z davrida 600 ming qo‘shinga boshchilik qilib, ulkan imperiyani uzoq yillar boshqargan hukmdor bunday ulkan jang oldidan puxta o‘ylab qaror qabul qilamasligi, qo‘shinni jangga tayyorlamasligi mumkin emas edi. Bunga juda ko‘p va o‘rinli sabablar bo‘lgan, avvalo, qo‘shokimiyatchilik, Turkon Xotunning qipchoq-og‘uz tamoyilida ayirmachilik siyosati, taxt vorisi masalasida tortishuvlar, ichki va tashqi siyosiy omillar, harbiy omillar, qolaversa, Chingizxonning puxta o‘ylangan va ayyorona siyosati, shu bilan birga qo‘shinning harbiy holati, davlat ichidan chiqqan sotqin amaldor va lashkarboshilarning xiyonatlari kabi ko‘plab sabablar imperiyaning halokati va mo‘g‘ullar muvaffaqiyatining asosiy omili bo‘ldi. Tarix bu saboqdir. O‘tmishdagi xatolardan saboq chiqarib, bu xatolarni takrorlamaslik, eng muhimi, tarixshunoslik masalasiga xolisona, bir yoqlamaliksiz, o‘sha davr sharoiti nuqtai nazaridan manbalardagi ma’lumotlar tahlili o‘laroq yondashmoq zarur.

Foydalanilgan dabiyotlar ro‘yxati:

1. Sagdullayev A. O‘zbekiston tarixi. — T.: Vneshinvestprom, 2019. — 642 b.
2. Абулғози Баҳодир. “Шажараи Турк”. — “Тошкент”: “Чўлпон”, 1992. 187 б.
3. Juvayniy. “Тарихи жаҳонгушо”. — Toshkent: “Mumtoz so‘z”, — 450 b.
4. Буниёдов Зиё. “Хоразмшоҳ — Ануштегинийлар”. — Тошкент: Фафур Фулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1998. — 254 бет.
5. Машарипов Қ. “Жалолиддин буюк ватанпарвар саркарда”. — Т.: Наврўз нашриёти, 2019. — 253 бет.
6. Михаил Иванин. “Икки буюк саркарда”. — Тошкент, 2017. — 240 бет.
7. Тонарий О. Жалолиддин Хоразмшоҳ ва унинг даври. — Т., 1999.
8. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. K.1 / Mas’ul muharrir: A. Sagdullayev. — T.: Sharq, 2010.
9. Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан / Масъул муҳаррир: Д. Х. Зияева. — Т., 2012.
10. Зиё А. Ўзбек давлатчилиги тарихи. — Т.: Шарқ, 2000.
11. Эшов Б. Ўзбекистон давлатчилиги тарихи. 1-қисм. — Т.: «Маърифат», 2009.
12. Мирмуҳсин. Хўжанд қалъаси. Роман. — Т.: Фафур Фулом нашриёти, 1991.
13. Мамажанов S. Harbiy san’at tarixidan darslik. — T.: Farg‘ona, 2021.
14. Мерям Гурбуз. Хоразмшоҳларда давлат ташкилоти, иқтисодий ва маданий ҳаёт. — Т., 2022.